

DRUŠTVO ZA UKRAJINSKU KULTURU
ТОВАРИСТВО УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Alekša Pavlešin

Алекса Павлешин

GAREŽ I PLAM NADANJA САЖА ТА ПОЛУМ'Я НАДІЙ

DRUGI NARAŠTAJ
ДРУГЕ ПОКОЛІННЯ

Aleksa Pavlešin

Алекса Павлешин:

**GAREŽ I PLAM NADANJA
DRUGI NARAŠTAJ**

Dvojezično nekomercijalno izdanje
E-knjige na CD-u s video-dodatkom

Nakladnik:

Društvo za ukrajinsku kulturu
Zagreb, Kneza Domagoja 11

Za izdavača: Aleksa Pavlešin

Glavni urednik: Aleksa Pavlešin

Računalna obrada, prijelom teksta
i grafički dizajn: Aleksa Pavlešin

Prijevod na arhaični ukrajinski:
Aleksa Pavlešin

Digitalni ispis naslova CD-a i omota
u nakladi 50 primjeraka: Zinam d.o.o.
Zagreb, Ivanićgradska 64

Vlastiti digitalni zapis sadržine CD-a

*Uz pozivanje na izvornik, dozvoljeno je
kopiranje ovog izdanja samo kao potpune
e-knjige bez naknade za autorska i izda-
vačka prava u nekomercijalne svrhe, a
isto vrijedi i za video-dodatak.*

Izdanje je sufinancirano iz
Državnog proračuna posredstvom
Savjeta za nacionalne manjine RH

**САЖА ТА ПОЛУМ'Я НАДІЙ
ДРУГЕ ПОКОЛІННЯ**

Двомовне некомерційне видання
е-книги на CD відео-додатком

Видавець:

Товариство української культури,
Загреб, Князя Домагоя 11

За видавця: Алекса Павлешин

Головний редактор: Алекса Павлешин

Комп'ютерна обробка, укладення тексту
та графічний дизайн : Алекса Павлешин

Переклад архаїчною українською:
Алекса Павлешин

Цифровий друк заголовка CD та обкладинки в
тиражу 50 примірників: Zinam d.o.o.
Загреб, Іваніцградска 64

Власний цифровий запис змісту CD

*Із посиланням на оригінал, лиш в
некомерційні потреби, дозволено
копіювання цього видання лиш як
комплекту е-книги без оплати
авторських і видавничих прав, а це ж стосу-
ється і відео-додатку.*

Видання співфінансуване з
Державного бюджету через Раду
з питань національних меншин РХ

CIP zapis je dostupan u
računalnome katalogu
Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem

001051299

ISBN 978-953-7993-06-1

Aleksa Pavlešin

**GAREŽ I PLAM NADANJA
DRUGI NARAŠTAJ**

Алекса Павлешин:

**САЖА ТА ПОЛУМ'Я НАДІЙ
ДРУГЕ ПОКОЛІННЯ**

*Zagreb / Загреб
2019*

Aleksa Pavlešin
Алекса Павлешин

Aleksa Pavlešin (1949. Prnjavor, Bosna) iz Zagreba, izvan domene svoje vokacije (bavio se fizikom; sada je u mirovini) aktivan je i u raznim vidovima kulture ukrajinske nacionalne manjine – amaterizam, glazba, novinarstvo, izdavaštvo, prevoditeljstvo, etnografija, leksikografija, novelistika, dramaturgija i sl.

Uzdajući se u svoja scenska i spisateljska iskustva, 2014 okušao se u svom kazališnom prvijencu „Igrati Steljmaha“ te je time stvoreno prvo kazališno djelo čiji su i autor i tematika u domeni ovdašnje ukrajinske nacionalne manjine. Spomenuta monodrama je naredne godine ekranizirana pod nazivom „Nijemi krik“. Nastavak stvaralaštva u ovoj domeni rezultirao je projektom tetralogije „Garež i plam nadanja – četiri naraštaja“, od čega je ovim ostvaren drugi dio.

Алекса Павлешин (1949. Прњавор, Боснія) зі Загребу, крім в домені свої професії (займався фізикою; тепер на пенсії) активний і різних галузях культури української національної меншини – аматорство, музика, журналізм, видавництво, перекладання, етнографія, лексикографія, новелістика, драматургія, тощо.

Вірючи у свії сценічний та письменницький досвід, у 2014 році він себе випробував написавши свою першу п'єсу «Грати Стельмаха» і таким чином створив першу театральну роботу, автор та теми якого входить до складу української національної меншини. Згадана монодрама потім екранізована як відео під назвою "Нємї крік" (німей скрик). Продовження творчості в цьому домені довело до проекту тетралогії "Сажа та полум'я надій - чотири покоління", від якого цим реалізована друга частина.

Hrvatski

Napomena:

S obzirom da su stvarni likovi međusobno komunicirali miješano na više jezika, u tekstu su prijevodi simetrični. Nadalje, u hrvatskom se nastojalo sačuvati idiome, a u ukrajinskom onovremeni arhaični seoski govor.

Fotografije su iz video snimka drame.

GAREŽ I PLAM NADANJA Drugi naraštaj

Dramaturški dio

Zima

Zimska noć negdje u Bosni. Izvana se čuje vjetar i zavijanje vukova u daljini. U postelji pod pokrivačem skutrena djeca Ana (A) i Marko (M).

M – Ana, meni je hladno... idem zagrijat se kod roditelja...

A – Ne smiješ! Čuješ... opet se gnjavu...

M – Da se zagriju?

A – „Aha.“

(Kroz vrata se čuje tiho ritmično škripuckanje postelje.)

Українською

Замітка:

З огляду на те, що дійсні особи спілкували мішано декількома мовами, переклади в тексті є симетричними. Крім того, у хорватській мові старалося зберегти ідіоми, а в українській архаїчну сільську мову того часу.

Знімки є з відео-запису драми.

САЖА ТА ПОЛУМ'Я НАДІЙ Друге покоління

Драматургічна частина

Зема

Зимова ніч десь в Босні. Знадвору чує вітер і вовкіу в далені. В постелі під ковдроу притулені діте Ганя (Г) і Марко (М).

M - Ганю мені земно... я піду загіреться до батьків...

Г - Не можна! Чуєш... воне знов тлумяться...

M - Щоб загірелься?

Г – «Ага.»

(Через двері чує техе ритмічне репіня ліжка.)

Marko i Ana / Марко й Ганя

Кошарика

Nastja (N) i već zadjevojčena kći Marijka (M) na stolu priređuju uskršnju košaricu.

N – Gledaj i uči kako se slaže košarica. Već si velika. Ako Bog da, kroz par godina, udaćeš se pa ćeš pripremati već svoju košaricu na Uskrs... Znaš!?

M – Aha!

N – No, makar bio ikakav jad – paska mora biti, a ostalo, ako toga u kući ima. Sjećam se kako je siroti Ohrem svake godine na Uskrs pod pazuhom nosio posvetiti samo zamotani kruščić, odnosno pasku...

Od jestvina, po običaju, uz pasku se stavlja šunke, kobasice, slanine, sira, masla i soli, a ako je već izrastao onda i mladog luka. Posebno je važno staviti i ukrašena jaja, a jedno jaje mora biti oguljeno. Poslije posvećivanja, to jaje

Uskršnja košarica / Великодній кошик

Кошечок

Настя (Н) њ вже задівочена дочка Марійка (М) ріхтуют на столі велекодней кошечок.

Н – Девеся та уче як зложете кошечок. Те уже велека. Як Бог дасть, за пару років віддашся тай уже будеш ріхтувате свій кошечок за Велегдень... Знаєш!?

М – Ага!

Н – Ну, як бе хоч яка біда – паска мусе буте, а решта, як того є у хаті. Прегадую як бідней Охрем що року на Велегдень під пазухом носеу посвятете леш замотаней хлібец, тобто паску...

Від харчіу, по звечаяу, до паске кладеся шенке, кубасе, солонене, сера, масла та соли, а як уже веросла то і молодой цебулы. Окремо важне покласте і галунке,

Marijka / Марійка

se kod kuće za doručak prvo kuša. Zato ga treba razdijeliti na onoliko komada koliko je prisutnih osoba. Svako uzima komad, posoli, prekriži se i kuša to jaje... Znaš?!?

M – Aha!

N – Od pribora u košaricu se stavlja nož, svijeća i šibica. Ako je već procvao – ukrasiti zimzelenom i pokriti vezanim ručnikom... To je sve!... Jesi li upamtila?

M – Da!... Oh, kako je lijep!

а одно яйце мусе буде облуплене. Після посвячення, то яйце у дома за сніданок треба перше смакувате. Тому його треба розділите на тільки частен кілько е пресутнех осіб. Кожей бере частену, посолє, перехрестєся і смакує того яйця... Знаєш?!?

M – Ага!

N – Від пребору у кошек кладєся ніж, свічка і сірнек. Як уже розцвеу – прекрасете барвінком та накрете вешеванем рушнеком... То усє!... Запамятала?

M – Так!... Ой, якей файней!

Nastja i Marijka / Настя ѓ Марійка

Vršalica

Vjećanje Vasilja (V) i Antona (A)

- A – Pa... kako je?
V – Kao da je dobro... pooraо sam... posijao... ali ne zna se kakav će biti urod. Kiše si saprale nekadašnju plodnu šumsku zemlju, a ostala je glina. Iako već i sinovi pomažu, ali od gline kruha nema. A njima je već i za ženidbu vrijeme.
A – Imam nešto na pameti... Ti znaš da je Jantek lani prevezio vršalicu, a volovi skrenuli i prevrnuli je. Oštećena još uvijek stoji pod šupom jer bi opravak bio skup.
V – Šogore, ma baš me briga za Jantekovu vršalicu.

Молотарка

Нарада Васеля (В) и Антона (А)

- A - Ну... як там?
В – Нібе гаразд... поворау... посіяу... та не знате якей буде врожай. Доці змеле колешню врожайну лісову земљу, а залешелась глена. Хоч і сене уже допомагают, але з глене хльіба нема. А ім уже і женетесь пора.
А – Ось мені таке на думці... Те знасш шо уторік Янтек перевозев молотарку, беке скрутеле та перевернуле її. Ще усе пошкоджена стоїт під судолоу бо вепраука була б дорога.

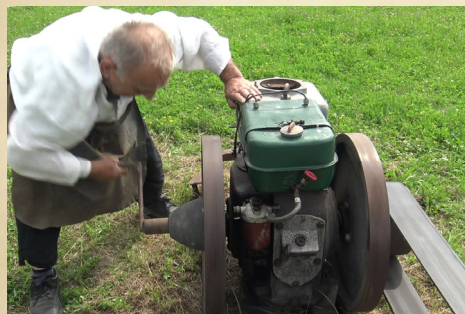
Vjećanje Vasilja i Antona / Нарада Васеля и Антона

A – Razmisli malo! On bi je prodao jeftino – da se riješi. Mi ćemo je zajedno kupiti. Dobri smo tesari pa ćemo zamijeniti polomljene drvene dijelove, a kum Fedor je kovač pa će poravnati savijene željezne dijelove. Nabavit ćemo makar i slabiji motor i eto nam zarade već u ovoj žetvi.

V – Zanimljivo razmišljanje! A ostatak godine?

A – Do motora ćemo pripasati pile za rezanje dasaka – evo posla i tvojim sinovima.

V – Valjda je tako, jer kao orači – neće osnovati svoje obitelji.

Pokretanje motora / Запуск двигуна

Dvije kume

Kućno ćaskanje Nastje (N) i Zosje (Z)

N – Stari je otišao po malog. Bogu hvala što ga Žid zaustavio... jer tko zna... no... da trgnemo po čašu...

Z – Nazdravimo! Daj Bože sreće! (*piju*) Sada s vršalicom već vam je lakše. Zasigurno je i stric Dmitar pomogao pozajmicom. A kako je on?

B – Швагре, а що мені до Янтекової молотарке?....

A – Роздумай троха! Він бе її продау тано – шоб позбувся. Ме разом зложем гроші та купем її. Обедва здатні до теслярства та замінеєм поломані дереуяні частене, а кум Федір коваль та спростує зігнені залізні частене. Предбаєм хоч слабкей старей мотор і ось нам заробку уже у сі жнева.

B – Цікава думка! А решта року?

A – До мотора зробем лісопелку та будем різате трачку – ось роботи і твоєм сенам.

B – Хіба так, бо як рільнеке – не заснуот свої семі.

Stara vršalica / Стара молотарка

Дві куме

Хатна балачка між Настьоу (Н) й Зосьоу (З)

Н – Старей пішоу по малого. Богу дякувате шо їго жед спенеу... бо хто знає... ну... поньухаєм по чарку...

З – Наздоровім! Дай Боже щастя! (*пют*) Тепер з молотаркою вам уже лекше. Напевне і стрей Дметро позечкою поміг. А як він?

Kume Zosja i Nastja / Куме Зося і Настя

Mala Olja / Мала Оля

N – Njemu je tako dobro da nam više ni ne pristupa. U bana Milosavljevića postao je veliki gospodin pa se odrodio. Dobio je namještenje bolje od oficira, a još je oženio i bogatu Srпкиnju. Pod njenim uticajem osnovao je srpsko kulturno društvo i sredio da se sagradi veliki teatar. A sredio je i da ukrajinski skulptor...

Z – Kakav kultor...

N – Skulptor! – onaj koji gradi spomenike... no, da tamo u gradu napravi velike kipove seljanke i seljaka. Ipak, pozajmice nema, jer seljaci njemu više nisu par. Tek je kao uspomenu Vasilju poklonio svoj bodež. (*Dohvaća časnički bodež i dodaje ga Zosji.*) Evo... ovaj.

Z – Lijep je!

N – Ali je nizašta. Glupost. Ne može ni kruha odrezat!... Hajd, još po jednu... Za sreću i zdravlje! (*ispijaju i smijući se pjevaju*)

H – Йому так добре шо до нас уже і не преступає. У бана Мелосавеча став велекем паном та відродевся. Пішов на крашу посаду від офіцерскої та ше оженеу богату серпку. Під її уплевом постановеу серпске культурне товариство й полагадев шоб збудувате велекей театр. Таксамо, полагадев шоб українськей скульптор...

З – Шо за культор...

H – Скульптор! – той шо буде памятнеке... ну, шоб там у місті зробеу велечезні статуї сельанскех чоловіка й жінке. Усетаки позечке нема, бо сельане йому уже не пара! Леш на остану памятку Васелеве подарувау свій кортек. (*досягає лецарскей кортек й подає Зосі*) Ось... сей.

З – Гарней!

H – Але відочого. Дурнеця. Не може ані хліба відкряте!... Ану, ще по їдну... На щастя й здоровля! (*вепевают та сміючись співають*)

*Trgnem jednu – trgnem dvi
Vrti mi se u glavi
Jadna moja glava ta
Bješe razum – sad nema
(Spaziše da ih promatra mala
Olja.)*

N – Ti mala, nemoj reći ocu da smo pile!
(Olja kima.)

*Шарну їдну – шарну дві
Шуметь мені в голові
Бідна ж моя голова
Десь був розум – тай нема.
(Спостерігле шо їх глядет
мала Оля)*

H – Те мала не каже батйкове шо ме пеле!
(Оля кеває.)

Dobri Albahari

*Židov Albahari (Al) s djetetom
sjedi na pragu trgovine. Mali liže slatkiš.
Dolazi Vasilj (B)*

B – Помай Бог!
Al – Шалом. (ustaje) Шалом...
B – Дякую шо го зупенеле. Богу дякувате шо не дійшоу до потоку. Міг утопетесья.
Al – Не дякуйте, нехай все вийшло на добре.

Добрей Албагарі

*Жид Албагарі (Al) з хлопчиком
седет на порозі торговлі. Малей
леже цукорук. Преходет Васель (V)*

V – Помоз Бог!
Al – Šalom. (встає) Šalom...
V – Fala što ste ga zaustavili. Bogu fala što nije stigo do potoka. Mogo se utopit.
Al – Ne zafaljujete, nek je na dobro izašlo.

Albahari i Vasilj / Албахарі й Васель

Petrik / Петрусь

B – Заплачу цукорук.
Al – Ні, ні, ніяк. Дарую дкткні... Та ви купуете у мене.

V – Da platim slatkiš.
Al – Ne, ne, nikako. Darujem djetetu...
Pa vi kupujete u mene.

B – Так, так... (uzima dijete na ruke)
Бог вас благословеу і... як во-
но... шало...

Al – Шалом.

B – Шалом... шалом...

V – Jest, jest... (бере дитену на руке)
Bog vas blagoslovio i... kako
ono... šalo...

Al – Šalom

V – Šalom... šalom...

Vrag-rakija

Vasilj (V), Nastja (N), mala Olja (O)

U kuću ulazi otac i sinčić:

B – Sreća daj e Albahari zadržao Petri-
ka. A moglo je biti zlo...

O – Tata, tata... mama i kum anisu pile
rakiju. Ne, ne...

V – Naravno daje tako... (Nastji) Tebi
će stara još doći kružok trezvenja-
ka!

N – Tko, tko to?...

V – Društvo Prosvita je nagovorilo
paroha da pri crkvi osnuje grupu
trezvenjaka koji savjetuju izbjega-
vati rakiju.

N – Takvu vrag-rakiju će valjda tek
križem pobijediti.

Mlin

Vasilj (V) i šogor Jan (J)

V – E šogore, šogore!... Žalim za ses-
trom, a u tome i s tobom suosjećam
što te ona ostavila udovcem s ma-
lim djetetom. Nije utjeha što danas
pri porođaju umire puno žena, ali
bar je cinčić živ tebi i nama na ut-
jehu.

J – Jaka jest pociecha (*kakva je utje-
ha*), kad se ne mogu sam za dijete
brinuti? Vidi, ja sam se tvojom
sestrom oženio malo kasno i ne

Чорт-горијука

Vaselj (B), Nastja (H), mala Olja (O)

B хату входять батько й сночок:

B – Щастя шо Албагарі зупену Пе-
труся. А могла буде біда...

O – Тату, тату... мама й кума не
пеле гориюку. Ні-ні...

B – А якжеж – хіба так... (*Hасті*) До
тебе стара ше преїде гурток
тверезех!

H – Хто, хто такей?...

B – Товариство Просвіта намовило
пароха та пре церкві постанове-
ле гурток якеї раде стремува-
тьє від гориюке.

H – Таку чорт-гориюку хіба хрестом
переможут!

Млен

Vaselj (B) i švater Jan (J)

B - Ой швагре, швагре!... Жалую за
сестроу, а у тем співчуваю і з
тобою що вона тебе лешела
вдовцем з дитенку. Не утіха що
неньї досіть жінок умре післья
родженья дитенке, але хоч сенок
жевей тобі і нам на утіху.

Я - Jaka jest rosiecha (*яка то
vtixa*), коле не можу за дитену
сам дбате? Бачеш, я твоею
сестроу оженевся троха пізно і

Šogor Jan / Шватер Ян

mislim se više ženiti. Więć proszę was wszystkich o pomoc (*Zato molim za pomoć sve vas*). Zamolio sam tvoju mamu da uzme malog, a tebe molim da se pobrineš za ostale potrebe. Wiesz, że zbudowałem młyn na rzece (*Znaš da sam na rijeci sagrađio mlin.*) Poklonit ću ga tebi, a ti se pobrini da moje ima kruha. Uz to platit ćeš mi parobrod do Amerike. To wszystko (*To je sve.*)

V – Ali ja nemam toliko novca.

J – Prodaj vršalicu. Zarobisz więcej pjeniedzy jako młynarz. (*Zaradit ćeš više novca kao mlinar.*)

V – Ali vršalica nije samo moja.

J – Ja sam već razgovarao s Antonom. On bi ti dao vršalicu, a sebi uzeo motor. Hoće sagrađiti motorni mlin, ali tamo negdje dalje kraj ceste. Tako Bi oba mlina dobro zarađivala. Co myślisz. (*Šta misliš?*)

V – Ideja je dobra, ali moram i ja razgovarati s Antonom. A kad prodam vršalicu, hoće li to tebi biti dovoljno za put do Amerike?

Vasilij / Васель

не думаю знов женетець. Więć proszę was wszystkich o pomoc (*тому прошу вас всіх за допомогу*). Попросеу твою маму шоб узяла малого, а тебе прошу шоб подбау за решта потреб. Wiesz, że zbudowałem młyn na rzece (*знаєш шо я на річці збудував млен*). Подарую го тобі, а ті постарайся шоб моя детена мала хлыба. До того, мені заплатеш пароплав до Гамереке. То wszystko (*то все*).

B - Але я не маю тільки грошей.

Я - Продай молотарку. Zarobisz więcej pjeniedzy jako młynarz (*заробиши більше гроша як мленар*).

B - Молотарка не леш моя.

Я – Я уже розмовляю з Антоном. Він бе тобі дау молотарку, а собі узяу мотор. Хоце збудувате моторней млен біля дороге, але десь там далі. Так бе обедва млена добре заробляле. Co myślisz (*шо думаєш*).

B - Думка добра, але мушу і я розмовляте з Антоном. А коле

J – Nie martw się! (*Ne brini.*) Ostat će novca i tebi.

продам молотарку че то вестарчет тоби за подорож до Гамереке?

Я - Nie martw się (*не турбуйся!*) I тоби залешеш грошей.

Na brani pored mlinskog kola / На греблі біля колеса млена

Pored rijeke više brane / Біля ріке веце греблі

Baba zvoca

Baba Javdoha šije dječju halju i potiho zvoca

Jav – Ti babo briši djetetu guzicu jer snaha živi po gospodski. U tih nekoliko godina što je curom bila služavka u gradu, pokupila je previše gospodskih običaja. Al

Баба вуркотет

Баба Явдоха шее диточу льолю и потехо лае..

Я – Те бабо утерай детени сраку бо невістка жіє по паньскому. За тех кілька рокіу шо тек діука була наймечка у місті, занадто набраласі паньскех звечаїу. Але

Baka Javdoha / Бабиця Явдоха

se moj sin oženio! Sreće – na zrno makovo! Pa tko je to vidio!? Nije dovoljno što više neće tkati platno već kupuje fabrično, grnčariju je zamijenila emajliranim posuđem, kupila je najveću lampu koja troši puno petroleja da blješti ko u Betlehemu, uz to, kuća je pokrivena crijepom, a zaželjela je još i hrastov pod. Pa tko na to sve može zaraditi!? *(Ubode se na iglu)* – K vraгу!!... *(nastavlja pomirljivije)*... Istina, mlin dobro radi. Meni i djetetu kruha ne fali, a istina je da i braći daje. Ali trebala je djecu dati na

то мій сенок оженеуся! Щастя макове! Та хто то вегадау! Не досить шо не хоче ткате полотно та купує фабричне, гончарске начіньа замінйала полеванем, купела найбільшу лямпу яка вемагає багато газу шоб світелось як у Вефлеємі, до того хата укрета черепом, а у хаті уже забагла дубової підлоге. Та хто то все може заробете. *(вкололась голкоу)* – До чорта!!... *(продовжує злагідніше)*... Прауда, млен добре робе. Мені й детені хліба не бракує, а шо прауда і братям

zanat, a ona ih dade baš u školu. Kako je brzo zaboravila iz kakve bijede potječe. No, ona je još kako-tako uglašena, a ljudi su puno gori. Luduju za bogatstvom, a od Boga zastranili. To može samo na zlo izaći. Možda će posljednja vremena uskoro pokucati na vrata... Bože milosrdni, budi nama grješnima...

Опет рат

Vasilj (V) sa Ženom Nastjom (N)

V – Ja sam ružio mamu što ona stalno na zlo sluti, a ono evo – dođe vrag po svoje.

N – O čemu ti to?

V – Evo, odvezao sam brašno u grad i saznao sam crne vijesti.

N – Gospode (*križa se*)! Šta takvo... pa govori!...

V – Opet Nijemci. Nije im bila dovoljna Poljska pa su danas napali Jugoslaviju – bombardirali su Beograd.

N – O-o, to će tek biti rat! Kralj ima jaku vojsku.

V – Ma kakav kralj!... pokupio je zlato te je sa svitom pobjegao u inozemstvo.

N – Majko Božja, zaštititi nas, jer mi smo tu ipak tuđi.

дає. Але гай бе сене дала учетесь ремесла, а вона забагла післате їх такі до школе. Як шведко забула з якої біде походить. Ну, вона ше і як-так чемна, а люде багато гірші. Дуріють за майном, а від Бога відцуралесь. Таке може леш на зле вейте. Можлево шо останні часе незадовго постукають на двері... Боже мелосердней, буди нам грішнем...

Зноу війна

Vaselj (B) z žinkou Nastjov (H)

B - Бачеш, я насварувау на маму шо вона на біду ворожет, а то аво – преjšоу чорт по свос.

H - Та про шо те?

B - Ось, відвіз муку до міста і дізнау чорні вісте.

H - Господе (*хрестется*)! Шо таке... та говоре!...

B - Знов Німці. Не досіть їм була Польща та нені атакувале Югославію – бомбардувале Білгород.

H - О, то буде війна! Король має міцне війско.

B - Та якей король!... забрау золото та з кумпанійов утік за кордон.

H - Матінко Божа, охороне нас, бо ме тут таке чуженці.

Майчинска брига

Baka Javdoha (Jav) sa sinom Vasiljem (V) i snahom Nastjom (N)

Jav – Oj dječice moja, zaštitit će vas tek Sveta Pokrova, jer vam mudrog savjeta nema tko dati. Tu su razne vojske, svaka se za sebe bori, a nijedna nije naša. Što Vam je činiti? Jugoslavenska vojska je propala, bradati vas neće prihvatiti kao ni oni crni, a crveni su još izgubljeni, a k tome i bezbožni. Sakriti se na nekoliko godina nema gdje, a sjediti doma je najgore.

N – A Zašto? Meni to izgleda najpametnije – ne miješati se.

Jav – Evo zašto: Ubiće prvi koji naidu, a ako možda ostave, onda će ubiti oni sljedeći jer će reći da da ste nakloni onim prvim pa vas zato nisu ubili.

V – To bi mogla biti istina. Zato ću ja sa braćom stupiti u domobrane. To je davnašnja legalna hrvatska vojska, a tako savjetuju i mudri ljudi iz Prosvjete skupa s Vojtanovskim. Čak govore o nekoj ukrajinskoj legiji.

U polutami sjedi Javdoha zabrinuto gledajući u prazninu. Iz daleka dopire ženski glas pjevajući tužaljku:

*O Marijo, o Marijo
O Marijo, majko Boga miloga
Umilosrdi se nad nama*

Матереньська журба

Баця Явдоха (Я) з сином Все-лем (В) й невіскою Настьою (Н)

Я – Ой дітоньке мої, захестет вас леш Свята Покрова, бо вам мудрої пораде не має хто дате. Тут різні війська, кажде за себе вуює, а жодне не наше. Шо вам робете? Югославске військо росторошелось, бородати вас не прејмут як ні ті чорні, а червоні згублені та ще і безбожні. Сховатесь на кілька років нема де, а в дома седіте найгірше.

Н – А чому? Мені то здаєся наймудріше – не пхатесь.

Я – Осій чому: Забють перші котрі надійдуть, а як може залешут, то забють другі бо скажут шо ве прехельні тем першем, тай тому вас воне не забеле.

В – То могла бе буте правда. Тому я з братьме преступлю домобранам. То віддавна легальне хорватске військо, а так раджут і мудрі льуде з Просвіте разом з Войтановськім. Навіть говорут про якусь українську легію.

В напівтьмі седеть Явдоха зажурено девлячесь в порожнечу. З далека лунає жіночий голос пісньою жалоби:

*O Marije, o Marije
O Marije mate Boga melogo
Umeloserdese nad name*

Glumci iz video-uprizorenja dramaturškog dijela

Актори з відеозапису по драматургічній частині

Goran Nidogon	Vasilj Василь
Nataša Topolko Наташа Тополко	Nastja Настя
Andrej Pavlešen Андрій Павлешен	Anton АНТОН
Marija Meleško Марія Мелешко	Javdoha Явдоха
Igor Goćur Ігор Готюр	Jan Ян
Katarina Pavlešin Катерина Павлешин	Zosja Зося
Natalija Čartolovni Наталія Чартоловна	Marijka Марійка
Dario Šagadin Даріо Шагадин	Albahari Албагарі
Ena Topolko Ена Тополко	Ana Ана
Marko Bobrek Марко Бобрек	Marko Марко
Nina Graljuk Ніна Гралюк	Olja Оля
Matej Pintarić Матей Пінтарич	Petrik Петрусь

Narativni i faktografski dio

Наративна та фактографічна частина

Povijesna poveznica

Poslije okupacije 1878. BiH (aneksija 1909.) i ovdje je započeo proces planskog naseljavanja stanovnika iz drugih dijelova Monarhije. Sada su to većinom bili doseljenici iz Galicije (Haličina), sjeverne Bukovine, a tek manji dio bio je iz Zakarpaća. Najveći broj ih se u Bosni pojavio u razdoblju 1890.-1898., iako je proces njihova doseljavanja trajao skoro sve do početka Prvog svjetskog rata. Središnje mjesto njihova okupljanja bio je Prijedor s okolicom, odakle su se ubrzo premještali u druge dijelove Bosne, a nešto kasnije i u Slavoniju. Nakon izbijanja revolucije u Rusiji 1917. predstavnici ukrajinskog nacionalnog pokreta u Kijevu su proglasili Ukrajinu narodnu republiku. Nakon što je ona bila ukinuta austrijski Ukrajinci su u Ljvovu 1919. osnovali novu samostalnu Zapadno-ukrajinsku republiku (istočna Galicija i sjeverna Bukovina), no i ta je državna tvorevina likvidirana već 1921. Posljedice ovih događanja potaknule su novi, četvrti migracijski val, koji je rezultirao doseljavanjem prvih političkih emigranata na područje tadašnje Jugoslavije. Ova poratna emigracija došla je najvećim dijelom iz ukrajinskih zemalja koje su došle pod upravu Poljske, odnosno onih ukrajinskih zemalja koje su ušle u sastav Sovjetske Federativne Republike. Ono što je vrlo važno istaknuti kod doseljenika trećeg i četvrtog migracijskog vala jest to da se ovi doseljenici više ne nazivaju Rusinima, već Ukrajinima. Ova promjena imena bila je, zapravo, povezana s ukrajinskim narodnim preporodom, koji je započeo još potkraj XVIII. stoljeća, a koji se posebno razvio tridesetih i četrdesetih godina XIX. st. i to na području ruskog dijela ukrajinskih zemalja (Harkiv, Kijev), a onda još snažnije i na području današnje jugozapadne Ukrajine, koja je tada bila u sastavu Austro-Ugarske (Ternopilj, Ljviv). Nosio i predstavnici ukrajinskog narodnog preporoda su u svom programu, između ostalog, isticali i promovirali naziv Ukrajina/Ukrajinci/ukrajinski kao općenarodni. Iz ovog se dobrim dijelom može vidjeti zbog čega se i danas jedan dio ukrajinskih doseljenika, prije svega potomci prve dvije doseljeničke skupine, nazivaju Rusinima, dok potomci treće i četvrte doseljeničke skupine koriste suvremeni etnički naziv, Ukrajinici.

(Iz članka dr.sc. Zdravke Zlody, Zagreb)

Uvod

Primirjem s Njemačkom 1918. te Versajskim ugovorom 1919. završen je Prvi svjetski rat. Bio je to globalni oružani sukob između saveza država Antale i Sila osovine, a kao dotad najsmrtonosniji u povijesti ljudskih sukoba smatran je ratom koji će okončati sve ratove. Raspala se Austro-Ugarska monarhija, Njemačko i Osmansko carstvo te preustrojena Rusija.

Tim stradanjima dali su svoj danak i Ukrajinci, kako u matičnim područjima tako i u iseljeništvu, pa čak i izvan Europe. Npr. manje je poznato da su u Kanadi nakon izbijanja spomenutog rata, regrutno sposobni muškarci ukrajinskih doseljenika bili internirani u radne logore. Razlog je bio što su u Kanadu pristigli s austro-ugarskom putovnicom, a Kanada je kao britanski protektorat bila na protivnoj ratnoj strani.

Austro-Ugarska je u svoje postrojbe mobilizirala i doseljenike u Slavoniju i Bosnu, a u tome i Ukrajince. Na primjer, tako grkokatolički kaniški župnik Sigmund Slyz u svojim kronikama spominje da u Kaniži nije bilo ukrajinske obitelji čiji član nije mobiliziran, a visok postotak ih je i poginuo na fronti. Navodi da je zbog niske nacionalne svijesti bio zanemaren i jezik i nacionalna tradicija, a u trendu je bila ubrzana spontana samoasimilacija Ukrajinaca. Nadalje, u Bosni, dr. Mirko Bojić navodi da dolaskom u Zavidoviće, gdje je u pilanama nekoć radilo oko 2000 Ukrajinaca-Hucula, zatekao tek petnaestak grkokatoličkih obitelji. Kršni momci su se morali vratiti doma u Galiciju da bi tamo bili mobilizirani i poslani na front. Nakon Zavidovića pozvan je u vojno dušebrižništvo u Sarajevu. Tamo je uz ukrajinske civile zatekao i čitave pukove ukrajinskih vojnika iz Galicije koji su bili u sarajevskim vojarnama. Za njih se održavala grkokatolička bogoslužja u sarajevskoj katedrali.

Prije i u bliskom periodu nakon Prvog svjetskog rata, ukrajinski doseljenici su osnovali svoje župe i njihove filijale te sagradili župne crkve i kapele. U mjestima gdje to nije učinjeno, ubrzo je dolazilo do spontanog raseljavanja. Time je povijest ukrajinskih doseljenika ujedno i povijest Grkokatoličke crkve u tim područjima naseljavanja.

OSNIVANJE ŽUPA S PRETEŽNO UKRAJINSKIM VJERNICIMA I GRADNJA CRKAVA

(Podatci za skicu su uzeti iz „Jubilarnog šematizma
Križevačke eparhije“ – izdanje ordinarijata 1961.)

SLAVONIJA I MOSLAVINA

KANIŽA : Župa je osnovana 1906–1908., a župna crkva Roždestva Presvete Bogorodice sagrađena je 1936. godine.

Ukrajinski doseljenici su bili iz Zapadne i Karpatske Ukrajine, uglavnom iz kotareva Zločiv, Ternopilj, Hust i Mukačiv.

Olga, supruga o. Frane Latkovića koji je bio paroh u Kaniži 1910–1919 (dao sagrađiti župni dvor) koja je pisala pod pseudonimom Fruškogorka, u svojoj noveli „Gospodičić“ opisala je nesretnu ljubav mladog doseljenika, a u njoj je opisala i izgled tamošnje bogomolje (sobe u privatnoj kući) koju je prigodno oslikao talentirani spomenuti mladić. Uz opće nedaće, tih godina (1914-1916) područjem Kaniže harala je kuga.

LIPOVLJANI : Župa je osnovana 1909., a župna crkva Začeca Presvete Bogorodice sagrađena je 1924. godine.

Ukrajinski doseljenici su bili iz Zapadne i Karpatske Ukrajine, uglavnom iz okruga Jaslo (Lemki), te Horlice, Sokalj i Ternopilj. (Nakon II.

Uz brojne vrijedne župne aktivnosti u Lipovlanima treba spomenuti i crkveni zbor „Sveti Ćiril i Metodij“ osnovan početkom 1930-ih godina.

sv. rata u Lipovljane i okolicu doselilo se dvadesetak obitelji iz Bosne.) U vremenu dušebrižništva o. Đure Miklovša angažiran je akademski slikar prof. M.D. Đukić da oslika ikonostas. Za dojmljiv rad, o kojem mu je bio poslan album, papa Pio XI je prof. Đukiću poslao pisanu zahvalu i blagoslov.

PIŠKOREVCI : Crkva Svetog velikomučenika Dimitrija sagrađena je 1907. godine, a teško je ustanoviti kada je osnovana župa. Grkokatoličkih vjernika, uglavnom Ukrajinaca, bilo je u većem broju i prije službenog osnivanja župe. (Npr., djecu su im krstili rimokatolički svećenici.) No, tijekom vremena, stariji su izumrli, a mladi su se u velikoj mjeri udaljili od vlastite crkve.

SIBINJ : Župa je osnovana 1908., a kapelica Svetog Svmč. Josafata sagrađena je 1929. godine. Župna crkva Začea Presvete Bogorodice sagrađena je 1953. godine u Gornjim Andrijevcima. Prije toga, tu je 1903. bila sagrađena crkvice koja je bila prva grkokatolička bogomolja u tim predjelima Slavonije. Dao ju je sagraditi osječki vikar Emilijan Kocakov, prvi svećenik koji je vršio dušebrižništvo među doseljenim Ukrajinacima u Sibinju i okolici.

BOSNA

Povijesne poveznice

(Podaci s Web-stranice Križevačke eparhije)

Od 1890. godine na područje sjeverne Bosne doseljavaju prvi grkokatolici, podrijetlom iz zakarpatskih krajeva zapadne Ukrajine (Galicije). Od 1900. do 1909. godine bosanski grkokatolici (Ukrajinci) spadaju pod upravu Križevačke eparhije. God. 1909. iz Galicije dolaze monasi studiti koji u mjestu Kamenici otvaraju svoj manastir. Od 1909. do 1914. jurisdikcija bosanskih grkokatolika prelazi na Vrhbosansku nadbiskupiju. Tada je imenovan i posebni generalni vikar (rimokatolik) za grkokatolike sa sjedištem u Sarajevu. Od godine 1914. do 1924. uspostavlja se Apostolska administratura za grkokatolike u Bosni i Hercegovini. Radi se o drugom stupnju samostalnosti prije osnivanja eparhije. Sjedište tadašnjeg apostolskog administratora Aleksija Bazjuka (kasnijeg kanonika u Lavovu) bilo je u Banja Luci. Od godine 1924. to je područje opet stavljeno pod jurisdikciju križevačkog vladike.

Krajem XIX i početkom XX stoljeća, preseljavanjem unutar Austro-Ugarske monarhije u Bosnu su se naselili i Ukrajinci. Glavnina ih je bila iz galicijskih kotareva Bučač, Zbaraž, Rava Ruska, Ternopilj, Rohatyn, Zloživ,

Brezik / Брезік

Marička / Марічка

Lišnja / Лишня

Kozarac / Козарац

Detlak / Детляк

Cerovljani / Церовляни

Sokalj, Brody, Drohobyč, Pidhajci, Peremišljany, Horodenka, Tovmač, Skalat i Husjatyn. U Bosni su osnovane župe: Banja Luka, Cerovljani, Derventa, Devetina, Kamenica (ugasla), Kozarac, Lepenica (ugasla), Lišnja, Stara Dubrava (ugasla) i Prnjavor.

BANJA LUKA : Župa je osnovana 1910. (Kozarac), a sjedište preneseno u Banja Luku 1917. godine. Nakon višegodišnjeg obavljanja vjerskih obreda u rimokatoličkoj katedrali, sagrađena je grkokatolička crkva posvećena 1931. godine. U savezničkom bombardiranju 1944. ta crkva je srušena, te je 1945. u župnom stanu adaptirana matična kapela Hrista Carja.

CEROVLJANI : Župa je osnovana 1917., a iste godine je sagrađena i župna crkvice Sv. svmč. Josafata.

KAMENICA : Nakon što je prestala biti filijalom župe u Staroj Dubravi, župa je osnovana 1933. (ugasla 1945.), a crkva Roždestva Presvete Bogorodice sagrađena je 1922. godine.

Ukrajinci su Kamenicu počeli naseljavati od 1901. godine, pred raseljenje u Srijem i Bačku 1945, brojila je 750 vjernika, imala je župnu čitaonicu i jedan od najboljih crkvenih zborova u križevačkoj Eparhiji.

Za svog boravka od 1903. do 1924. u Kamenici su o. studiti sagradili veliki jednokatni samostan sa stilskom drvenom crkvom. Nakon što je izgorjela, crkva je ponovno sagrađena 1922. Tijekom II. sv. rata samostan je srušen do temelja.

KOZARAC : Župa je osnovana 1910/1911., a župna crkva Začeca Presvete Euharistije sagrađena je 1940. godine. U početku je to bila banjalučka parohija sa sjedištem u Kozarcu.

Ukrajinci su u ovo područje doseljavali 1890–1912. godine, a uglavnom iz kotareva Brody, Ternopilj i Drohobič.

STARA DUBRAVA : Župa je osnovana 1906. (ugasla 1945.), a župna crkva Hristova Voznesenja sagrađena je 1914. godine. Prije raseljenja župa je imala 900 vjernika.

DERVENTA : Župa je osnovana 1910., a obnovljena 1930. godine. Župna crkva Uspenja Presvete Bogorodice sagrađena je 1958. godine. Župa obuhvaća veliko područje Bosne jer joj u bližoj okolini pripadaju mjesta

Plehan, Detljak, Kukavica, Baščari, Živinice, Bijelo Brdo, Kalinovci, Agići, Miškovci i Kalendarovci, te sva mjesta od Broda do Sarajeva. Uz Sarajevo tu su i veći gradovi Teslić, Doboj, Vareš i Zavidovići.

DEVETINA : Župa je osnovana 1900., a župna crkva Uspenja Presvete Bogorodice sagrađena je 1937. godine.

Prvotna crkva sagrađena je u zajedništvu s Poljacima 1903. godine, no bila je svojatana kao poljska, odnosno rimokatolička. Nakon II. sv. rata, nakon repatrijacije i odseljenja Poljaka, crkva je razrušena.

Župu sačinjavaju sela Devetina, Hrvaćani, Prosjek, Potočani, Drugovići, Aleksići, Boškovići, Kadinjani, Kokori, Dovići i Novo Selo. Kao i u pojedinim drugim, tako je i u Hrvaćanima (Husnići) sagrađena 1939/1941. sagrađena kapela. Tamošnja prvotna filijalna crkva bila je sagrađena 1907. godine, no preuzeli su je pravoslavni Ukrajinci.

LEPENICA : Župa je osnovana 1930/1933., a ugasla 1945. godine. župna crkva Pokrova Presvete Bogorodice sagrađena je u Srđevićima 1938. godine.

Župu sačinjava više sela u koja su se Ukrajinci doselili 1905. godine većinom iz galicijskih kotareva Ternopilj i Berežani. Nakon II. sv. rata većina župljana se odselilo u Srijem i Bačku, a dijelom i u Slavoniju.

LIŠNJA : Župa je osnovana 1931., a župna crkva Svetih Petra i Pavla sagrađena je 1933. godine. Župa se sastoji od 11 sela ukoja su se Ukrajinci doselili 1900. godine iz kotara Bučač, no nakon II. sv. rata se intenziviralo odseljavanje u Srijem i Bačku.

U Lišnji je 1914. bila sagrađena Drvena crkvice u galicijskom stilu. Nju su 1922. preuzeli bivši župljani koji su prihvatili pravoslavlje.

Uz vjerski, u Lišnji su Ukrajinci imali i druge vrijedne sastavnice društvenog života, a jedna od tih je i knjižnica.

PRNJAVOR : Župa je osnovana 1900., a župna crkva Preobraženja Gospodnjeg sagrađena je 1912. godine.

Ukrajinci su se u ovo područje doselili iz Galicije krajem XIX. stoljeća. Ubrzo nakon doseljavanja, prnjavorska župa je za ukrajinske doseljenike u Bosni postala važnim središtem vjerskog i kulturnog života. Tu su Ukrajinci imali svoju knjižnicu, organizirali su kazališne predstave i sl. Početkom II. sv. rata župa je imala preko 2000 vjernika, no kroz dvadesetak godina nakon, taj broj se prepulovio.

ПЕРШІ ПРНЯВОРСЬКІ СВЯЩЕНИКИ З ГАЛИЧИНИ

Переселившись до Боснії, передусім в Прняворський повіт, крім побутових, українці мали і проблеми духовного життя. Тому, за ініціативою Кир Андрія Шептицького, крижсевичський владика Юліан Дрогобицький призначає українцям греко-католикам у Прняворським повіті о. Андрія Сегедія. Як його помічник, у 1910 р. до Боснії прибув з Перемишля о. Фелікс Щурко. Під кінець того самого року, після виїзду о. Середі, прибув і о. др. Йосиф Жук. Завдяки старанням о. Жука, до Боснії прибули з Галичини ще три священики: о. Юрко Колодій, о. Михайло Кіндій і о. Григорій Біляк. Жук їх розмістив: Кіндія до Прнявора, Колодія на Дев'ятину, а Біляка до Старої Діброви.

За матеріалами Романа Біляка

О. Фелікс Щурко, родом з Перлитля в Галичині, є наш перший священик, котрий приїхав з Галичини 1910 року до Прнявору в Боснії, як поміч, тоді самотньому, нашому священику о. Сегедію. По перерозпорядженні о. Сегедія, о. Фелікс Щурко стає парохом в Прняворі до 1912 року. Крім м. Прнявора, він обслуговував віруючих по всіх оселях. У самому Прняворі українці, як грекокатолики, для літургій від 1906 року використовували римо-католицьку церкву. З потреби будівництва власної церкви, о. Щурко прибирав гроші і будівельний матеріал, але через слабе здоров'я о. Фелікс передав своєму насліднику і парафію, і будову церкви.

О. Михайло Кіндій, роджений 22.XI.1883 року в Пісочне в Галичині, приїхав на парафію в Козарац 1911 року, котру на рік скоріше заснував генеральний вікар др. о. Йосиф Жук. В той час до цієї парафії належали українці з Бая Луки, Яблана, Обсечка, Церовлян, Козарця і Марички. Парох о. Кіндій, з допомогою віруючих, побудував першу нашу церкву в Козарці, і капличку в Яблану. В короткім часі зробив досить для дальшого розвитку парафії, але 1912 року був розпоряджений за пароха в Прняворі, а в Козарці його наслідив о. Никита Будка, котрий того року приїхав з Галичини.

Крім в Прняворі, о. Кіндій обслуговує віруючих і в Дервенті та Завідовицях. В Прняворі започинає і успішно докінчує будову великої мурованої парафіяльної церкви. Щоб допомогти своїм людям, засновує

при парафії в Прняворі селянську ощадну касу. Помагає і старається для усіх, та дає не тільки духовну, але і матеріальну пораду. Народ його дуже шанував і горнувся до церкви.

В таких обставинах з Італії в Прнявор приїжджає монах Василь Стрільчик, котрий підчас війни там був в полоні. Як василіанський брат монах, притулок він знайшов в Гротта Ферата в Римі, а до Боснії приїхав бо не міг вернутися до Галичини. Позаяк він був брат монах і знав церковні обряд і співи то, по домові і дозволені Апостольського Адміністратора о. Базюка, тут залишився на поміч о. Кіндію. Стрільчек обіцяв що буде тут підчувати наших віруючих в релігійних справах, та працювати на культурному полі.

Стрільчек, як монах, по наших оселях ходив в габіті. А люди уявляли його священиком. Йому то сподобалося, і почав по оселях відправляти богослужіння. Коли про те дознав Апостолські Адміністратор, вислав його до монастиря в Галичину. Стрільчек звідтам втік і 1920 року знову приїхав до Боснії. Щоб бути священиком, він збирає від людей підписи що вони його хочуть бачити священиком. Найбільше прихильників зібрав на Хорвачанах, яка була філією нашої парафії Дев'ятина. З тими підписами Стрільчек обдурив віруючих греко-католиків, і тлумачив що то люди хочуть перейти на православ'я. Він то так використав у домові з сербськоправославними священиками з Поточанів із православного Владичества в Баня Луці. Вони його в тому підтримували і обіцяли що пошлють його до Сремських Карловців і висвятять за сербського православного священика.

Так то і сталося. По повероті зі Сремських Карловців, де висвячений на сербського православного священика, він замешкав на Хорвачанах де мав своїх прихильників, а Владичество з Баня Луки заснувало в Хорвачанах за нього православну парафію. Так в Прняворській повіті почав поширюватися релігійний безлад між нашими греко-католиками. Тепер стало багато проблем і неприємностей, які робили прихильники православ'я з великою підтримкою власті і сербсько-православної церкви. Вони оскаржують не тільки наших священиків, але і наших віруючих в Прняворі, та на силу відбирають наші церкви, церковні речі та і наш цвинтар.

Отець Михайло Кіндій продовжує невтомно виконувати всі релігійні обов'язки, не зважаючи на перешкоди і загрози котрі йому роблять ті прихильники православ'я, котрі донедавна були нашими віруючими, і то разом з поодинокими представниками влади котрі підтримують ту політику проти уніатів. О. Кіндії був священик і місіонер, чоловік з широкою освітою та підготований на жертву і підтримку своїх парафіян. Замість похвали за успішну працю, не тільки релігійну але і просвітню, на збереженню нашої віри і національного почуття, він зазнав і потерпів багато неприємностей на підставі наклепів і оскаржень від прихильників православ'я і влади. О. Михайло Кіндій про всі ті неприємності і загрози детально написав виправдання, та повідомив Апостольського Адміністратора шукаючи охорону у влади, проте, влада на його клопотання взагалі не реагувала, бо вона підтримувала згаданих провокаторів. Через такі погрози о. Михайло Кіндій мусів виїхати з Боснії і залишити парафію в Прняворі.

О. Михайло Кіндій виїхав з Прнявора 31.X.1923. року, насамперед до Німеччини, а потім до Америки, де і помер 10.IV.1969. року.

Третій прняворський парох, котрий прибув з Галичини, був о. Григорій Біляк. Він, після неповних два роки священичої служби в Україні (с. Рудне біля Львова), 1912 року приїхав до Боснії на парафію Стара Дуброва, а в 1923 році призначений за пароха в Прняворі, де працював до пенсії. На цій парафії о. Григорій Біляк відслужив майже цілий свій робочий вік, залишаючи яскравий слід в духовному й спільному житті тутешніх українських поселенців.

Prepušteno zaboravu

U ljudskoj je naravi da ih nakon ratnih nedaća pokreće pojačana vjera i nada u boljitak. Ni ukrajinski doseljenici u tome nisu bili izuzetak. Tipičan pokazatelj je da su obitelji bile pretežno s brojnom djecom. Uz pokojeg bogatijeg obrtnika, vrlo rijetki, koji su bili i nešto pismeniji, uspijevali su se domoći višeg statusa. To je obično bilo popraćeno i „odnarođivanjem“ jer je asimiliranost olakšavala doseg boljitka.

David Pavlyšyn u svom radnom kabinetu

Vladimir Zahorodnjuk

Primjer tome je David Pavlyšyn, školovan u Beču kao nekadašnji časnički kadet, koji je radio u administraciji bana Milosavljevića u Banja Luci. Oženio se domicilnom Srpkinjom, te s ukrajinskog prešao na srpsko pravoslavlje. Zahvaljujući svojim društvenim talentima uspio je osnovati Srpsko kulturno društvo „Zmijanje“, postati članom odbora za izgradnju spomen-doma kralju Petru Karađorđeviću te sredstva nedovoljna za tu realizaciju preusmjeriti na izgradnju velikog kazališta. Priča se da je „odgovoran“ za nagovor i odluku bana da se u sklopu urbanizacije, kroz središte grada izgradi ulica neuobičajeno široka za to vrijeme, s prostranim nogostupima svaki omeđen s dva drvoreda, uz pravilo da se malo izvan centra grade obiteljske kuće na kat, sa širim travnjakom između kuće i ceste. Po tome je grad i u budućnost nosio lijepo obilježje metropole.

Značajna gradska veduta su skulpture na ulazu ondašnje Hipotekarne banke. To su seljanka i seljak nadnaravne veličine, u narodnoj nošnji. Za tu potrebu je 1937. angažiran skulptor Ukrajinac Vladymyr Zahorodnjuk, koji je ujedno dizajnirao i reljefnu ornamentiku na spomenutoj zgradi. Sličnu ornamentiku i skulpture načinio je i na zgradi filijale te banke u Sarajevu.

Narodno pozorište Republike Srpske u Banja Luci

Skulpture Vladymyra Zahorodnjuka u Banja Luci

Ukrajinsko društvo Prosvita

Nakon spomenutog rata u Hrvatsku je u novom valu doseljenika prispio i dio obrazovanih ljudi. Također, na studij u Zagreb prispjela je i grupa studenata iz Praga, gdje je studiranje bilo skuplje. Bila je to jezgra koja je mogla potaknuti kulturne aktivnosti i prosvjetu među Ukrajincima u Hrvatskoj i Bosni. Tih godina osnovano je Ukrajinsko društvo Prosvita i u Zagrebu i u Beogradu. Odnosi, organizacijska struktura i obuhvatne aktivnosti tih organizacija sačinjavaju zasebnu studiju pa će se ovdje tek dotaći osnovna obilježja zagrebačke Prosvite osnovane 1922. godine u prostorijama „Braće Hrvatskog Zmaja“ nad Kamenitim vratima Gornjega grada (Griča) u Zagrebu. Neposredno nakon osnutka u središtima Hrvatske i Bosne s brojnim ukrajinskim doseljenicima formirane su podružnice (filijale) koje su uz pomoć središnjice razvile značajnu kulturnu i prosvjetnu aktivnost. Osnovane su knjižnice i čitaonice (na poticaj zagrebačkog studenta Andrije Peliha u Šumeću i Kaniži u Hrvatskoj te s brojnim aktivistima u Kozarcu, Lišnji, Štrbcima, Gajovi, Prnjavoru i drugim

Kamenita vrata u Zagrebu

Spomen na osnutak Prosvite

Grupa članova zagrebačke Prosvite 1938.

mjestima u Bosni), priređivane su amaterske kazališne predstave pa čak i operete (Prnjavor) čemu su utrle put i ranije slične aktivnosti u župama kao religijski igrokazi „Vertep“ i slično. Usporedo, djelomično i zbog nesuglasica, uz Prosvitu su osnivana i druga društva poput zagrebačkih Dnipro i Proboem te banjalučka Ukrajinska matica i prnjavorski KPD „Taras Ševčenko“

Uz kulturu Prosvita je poticala i promicala i druge oblike društvene djelatnosti u području gospodarstva, socijale (suzbijanje alkoholizma), humanitarnih akcija, a u sve-mu tome nije se mogla potpuno izbjeći i politička komponenta. U području humanitarnosti najveća akcija bila je prikupljanje novčane pomoći za postradale u gladomoru u Ukrajini 1932/33. Apel svim Ukrajincima u Jugoslaviji za ovu akciju objavljen je 1923. i u

Pečat ukrajinske čitaonice u Prnjavoru

U novije vrijeme, 1990-tih, u Hrvatskoj je „odabranim“ ukrajinskim predstavnicima bio dan na uvid arhiv društva Prosvita, tada pohranjen u dvorcu „Golubovec“. Kako to da na ovu značajnu temu nisu našli nijedan dokument... ili...? Slično, ta neformalna komisija nije objelodanila ništa od dokumentacije iz perioda aktivnosti Prosvite u vojačenju dragovoljaca u tzv. „Ukrajinsku legiju“ početkom Drugog svjetskog rata, a s motivacijom borbe za osamostaljenje Ukrajine.

1173

УКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО ПРОСВІТИ
У ЗАГРЕБІ
UKRAJINSKO DRUŠTVO PROSVJETA
U ZAGREBU
Датумачи́нска 18/III

Загреб 30. листопада 1933.

До
УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДСЬКОГО КОМІТЕТУ РЯТУНКУ УКРАЇНИ
у
Л Ъ В О В І .

Ч.п. 247/33

у примітку до Голови

Згідно з Вашим обіцянням ми звернулися до наших членів і Українських парохів в Босрові в справі голодухомої України. З різних причин ми обмежилися тільки до введення відозви:

- 1) перевести день 29. жовтня як день всенародної жалоби
- 2) відслужити Богослуження того дня в пам'ятьні Українського Народу
- 3) перевести той день в пошти й зачалом заяехати за бави
- 4) збирати латки .

Збірка це не замкнена, тож на разі не можемо зложити повного звіту. Досі увіяшло 1173 літарів з різних місць Босрові.

Будемо Вам дуже вдячні, як помістите залучену допис в журналі "З а у к р а ї н у " і як нам пішлете 10 ^{примірників} ~~кварт~~ цього ~~кварт~~ числа. Передплату і належність за вислані числа зложимо . Коли пішлемо Вам зібрані гроші на Ваші цілі.

Остаємо з наилуччою увагою до Вас

Голова *Вікторів* Писар *Милушин*

ГОЛОВА ПИСАР

Ovdje se ne ulazi u povjesničarsko izučavanje uloge Prosvite u koheziji ovdašnjih Ukrajinaca u okolnostima II. sv. rata jer to prelazi okvire i mogućnosti ovakvog djela. No imajući na umu tadašnju složenost međudržavnih odnosa i interesa Osovine, Prosvita vjerojatno nije imala važniju ulogu. U ostalom, prestala je s radom 1941. godine, iako je hrvatska postrojba Ukrajinaca formirana upravo u to vrijeme.

Novi list, 14 srpnja 1941

UKRAJINSKA LEGIJA DOBROVOLJACA svakim danom je sve veća U HRVATSKOJ ŽIVI OKO 25.000 UKRAJINACA

(bu) Zagreb, 13. srpnja. Malo koja dva naroda imaju toliko dodirnih povijesnih točaka kao hrvatski i ukrajinski. Ta dva naroda prošli su gotovo isto golgotski put, koji je kod Hrvata već svršio Uskrnućem, a kod Ukrajinaca će svršiti u najskorije vrijeme. To nas uvjerava nepobjediva njemačka vojska, ukrajinska nacionalna svijest, svijest ostalih preporodjenih i sretnih naroda, koji su uvjereni, da se boreći se protiv komunizma, bore protiv jednog najopasnijeg socijalnog neprijatelja cijelog čovječanstva, svijesni su, da se boreći protiv komunizma, bore ne samo protiv njega samoga, nego da će tom borbom, uništivši komunizam, osloboditi milijune ljudi, a među njima i 45 milijuna Ukrajinaca.

Ukrajinski oslobodilački pokret, nije nešto novo, jer borba je bila životna potreba svakog Ukrajinca već od vremena Bogdana Hmeljnickoga.

Državna svijest, koju je posjedovao ukrajinski narod i koju je oživotvorilo u tri navrata, nije mogao zaboraviti niti u najtežim danima poljske i boljševičke tiranije.

Galicijским gradovima praskale su bombe, padali su boljševički povjerenici, uz pucnjavu i borbu tumačili su ukrajinski nacionaliste svoje sveto oslobodilačko evanđelje.

Bilo je žrtava, kao što i svagdje, ali te žrtve samo su dokaz velične ideje, jer se samo za visoke ideale daju životi i tada tek život nije uzalud dan, krv nije uzalud potekla, ti životi i ta krv jačaju temelje, ideje, koja se izgrađuje i koja će se samo na taj način svakoga časa ostariti.

Poslije godine 1917. uživao je ukrajinski narod gotovo tri godine autonomiju, ali to je bila krvava autonomija, jer je ta autonomija egzistirala u neprekidnoj borbi s dva neprijatelja, u neprekidnim žrtvama i krvi. Nakon svršetka poljsko-ruskog rata 1920. doživljava je Ukrajina svoju valda najveću povijesnu tragediju. Bila je razdijeljena među tri sasvim tuđa naroda, bila je dana neprijateljima na milost i nemilost, koji su demokratski zavladali i upravljali ukrajinskim narodom. Duša odpora bio je pukovnik Eugen Konova-

lec, koji je prvi uvidio i shvatio, da se sila suzbija silom, da se na krv i ugnjetavanje mora odgovarati revolverom, bombom i metačem. Organizirao je vojnički otpor, koji je ustrajno i hrabro odgovarao silom na sve muke, zlostavljanje i ugnjetavanja ukrajinskog naroda. Eugen Konovalec je začetnik i duša novog ukrajinskog nacionalizma.

Kao što obično biva sudbina oduzimlje, a i šalje narodima u najkritičnija vremena muževe. Konovalec je prije tri godine pao od ubojničke boljševičke ruke, koja je tim činom dokazala da ga se boji.

Organizacija Ukrajinskih Nacionalista (OUN) sinteza je Konovalečevog vojničkog odpora i probudjenje nacionalne ukrajinske svijesti. OUN je shvatila, da samo na taj način može ostvariti svoj vjekovni san, da samo borbom i probudjenjem nacionalnom svijesću može ostvariti životnu maksimu svojega naroda — slobodna vlastitu državu. Organizacija Ukrajinskih Nacionalista vodila je borbu i vodi je danas i neće prestati, dok ne ugleda plodove svoga 20 godišnjeg mukotrpog i krvavog rada.

Došlo je vrijeme oslobodjenja. Došlo je vrijeme osvete. Došlo vrijeme velikih zadataka, kada će čitav ukrajinski narod uz ostalu Europu silom u ruci svladati i uništiti stoljetnoga neprijatelja. Za tu oslobodilačku borbu potrebni su ljudi čvrstog karaktera, jake volje, dubokog uvjerenja, koji su svijesni, da za ostvarenje ukrajinske države treba žrtva i života.

U Hrvatskoj živi oko 25.000 Ukrajinaca i to najviše u Bosni, Srijemu i Slavoniji.

Ti su ljudi bježali, gonjeni krvavom poljskom i boljševičkom tiranijom, da se spremne za borbu, da se spremne za veliki dan osvete i oslobodjenja. Taj je dan došao.

Kroz čitav dan dolaze Ukrajinac, da se jave u Ukrajinsku legiju dobrovoljaca, da se jave za borbu protiv 20-godišnjih tlačitelja. Odaziv na apel ukrajinskog vodstva u Hrvatskoj jest preko očekivanja velik. Ukrajinska sela u Bosni davala su maksimum svojih muških

sila, a svi studenti do jednoga odazvali su se pozivu svoje nacionalne svijesti i dužnosti.

Evo, kako piše jedan, od Ukrajinaca vodstvu OUN u Hrvatskoj. Taj je čovjek unatoč dugog života u Hrvatskoj i poučen varkama iz t. zv. »povijesti« osjetio, da je došlo vrijeme velikog oslobodjenja i borbe. Progovorio je krv. On piše:

»Medjutim, kod čitanja povijesti Ukrajine i spoznaje, da sam zapravo njen sin, a nakon pročitania Vašeg apela, ne mogu ostati miran. Uzalud se pokušavam smiriti, nemam mira, želja me vuče i imperativno mi se nameće zapovjed, da svojoj domaji pružim sve svoje umne i fizičke snage za njezino dobro». Dok Ukrajina ima sinova, koji tako misle, koji tako osjećaju, — ne će propasti ona će uz ovakove ljude i uz takvu svijest stvoriti nezavisnu jaku Ukrajinsku državu...

NOĆNA SLUŽBA U LJEKARNAMA

Danas 14 o m j u ponedjeljak i u noći od ponedjeljka na utorak, vrše službu ove Ljekarne: Jelencjev trg 12 (Gavranić), Hlca 12 (Arko), Kamenite 9 (Ričić), Dravkovičeva 13 (Kmes), Deželjeva 38 (Rubelli) Starčevićev trg 6 (Vrančić), Hlca 150 (Hofer)

LJEKARNIČKU NOĆNU SLUŽBU za hitnu prasku vrše liječnici epće pratke i specialisti. Informacije daje Društvo za spasavanje na telefon broj 44-33.

Pazite što bolesnik pije!

PIJE JE za zdravoga, a još više za bolesnika

VAŽNIJE OD HRANE!

Zato i Vi i Vaš bolesnik pijte čim češće našu u mnogim ljekovitima sastavinama

NAJJACU I NAJBOLJU

PIJEDNOU mineralnu vodu

URIJEDNO LJEKOVITU

ZA MNOGE BOLESTI

sroca, bubrega, želuca, jetra, žuči, razne katara, normaliziranje unutrašnjih žlijezda, živaca i crvenje krvi.

Onu sa drvenim srećama!

Рік I.

Дяково, Май 1933.

Число 2.

Poštarina plaćena u gotovom.

РІДНЕ СЛОВО.

ЧАСОПИС ДЛЯ УКРАЇНЦІВ В ЮГОСЛАВІЇ.

„Рідне Слово“
виходить що місяця.
Передплата до кінця
сего року 10 Дин.
Передплату і всякі
письма слати на адресу
„Рідне Слово“
Пішкореваці.

о. Фірак Михайло
□ 1897. с. Ляцке, Галичина
† 1994. Загреб.

У 1921 році був висвячений на католицького священика та став парохом у кількох парохіях Боснії та Воєводини. При кожній парохії заснував товариство «Просвіта». У 1933 році заснував газету «Рідне Слово» і працював у ній редактором-видавцем. Видавав календарі і кн. для українців у Боснії і Славонії.

1935 року єпископ Д. Няряді перевів Михайла Фірака до Руського Керестура. Там до початку війни він був редактором тижневика «Руски Новини» та продовжував працювати над газетою «Рідне Слово», яка була єдиною україномовною газетою Югославії.

Перекладач з хорватської на українську мову і навпаки.

До 70-ліття виходу в світ першого числа „Рідного слова“ *

Перед Великодними Святами 1933 року вийшов перший номер першої української газети в Югославії — „Рідного слова“. І від тоді, аж по початок другої світової війни у нашій країні, по квітень 1941 року, ця одинока до цієї пори постійна періодична українська газета була радо баченим гостем у кожному українському домі в Югославії.

Першим і самотнім редактором, який рівночасно був основоположником цієї газети, а також і виконавцем усіх кінцевих робіт — від написання статей по експедицію і кольпотражу — був о. Михайло Фірак, з початку душпастир у Пішкоревцях, а відтак парох у Руському Керестурі. Тут, у тих малих Пішкоревцях, народилася наша перша й одинока газета, тут творив невтомний о. Михайло, тут, у недалеких Дякові її друкували. Листопадове число з 1934 року було вже друковане в Осієку, де газету друкують по 2-ий номер з 1936 року.

Відтак, по 10 лютого року вона друкується у Дервенті, а від того часу до кінця у Руському Керестурі, в друкарні „Просвіти“.

Відповідальними редакторами „Рідного слова“ були люди, які фактично з цією газетою не мали нічого спільного, але постійно мешкали в місцевості, де вона друковалася. Це було по законах старої Югославії. В часі друкування газети у Дякові відповідальним редактором був о. д-р Франьо Дідович, римокатолицький парох і декан у Дякові; відтак — коли друкувалися у Осієку, відповідальним редактором був сам о. Фірак; у часі друкування у Дервенті газету підписував о. Жигмонд Слиж, наш душпастир у цьому містечку. У Руському Керестурі відповідальним редактором знову був о. М. Фірак.

„Рідне слово“ з-початку виходило один раз у місяці; від 9-го номера 1935 року виходило два рази в місяці, а від 2-го номера з 1940 року — три рази в місяці. З-початку формат газети був менший (до кінця 1935 р.) — 315 x 225 мм., а потім більший — 400x280 мм. Зміна формату газети спричинила і зміну числа сторінок, яких з початку було вісім, а опісля чотири.

Саму назву газети, а також і назви поодиноких рубрик, графічно оформив о. Максим Буїла. Перші три букви назви своєю стилізацією творять гербовий знак св. Володимира Великого (тризуб – примітка М.Л.). Зразу під назвою і її доповнення — „часопис для українців в Югославії“. В перших номерах газети такі рубрики: З рідного краю, Що чувати у

світі?, Що нового в Югославії? З наших осель, Новинки. Пізніше з'являються рубрики: Господарство, З нашої держави. Наші дописи. Рубрики з часом міняли свої назви, але їх зміст лишився незмінним.

Вступну статтю до першого номера „Рідного слова" написав Крижевацький владика кир Діонізій Нярадї. Він починає словами: „Нехай буде Господу Ісусу Христу найбільша честь і слава, що допоміг і поблагословив видавання газетки „Рідне слово" для грекокатолицьких Українців у Югославії. Тішуся, що на початку великого ювілейного року, на празник першої Пасхи, можу дорогою з цілого серця всіх наших священників Вікаріату Боснійського і Деканату Славонського і всіх вірних привітати найгарнішим привітом — Христос Воскрес!"

І сам видавець-редактор на 7 сторони цього першого номера звертається до читачів словами: „Випускаючи у світ „Рідне слово" — перший часопис для українського народу в Югославії, підписаний має тверду надію, що наші люди в Боснії, Славонії і по других краях Югославії його щиро привітають, бо відчують потребу часопису, котрий рідною українською мовою до кожного зоговорить, принесе вісті з Рідного краю, злучить нас розсіяних до одної громади і занесе до наших домів світло просвіти і знання. „Рідне слово", це часопис український і християнсько-католицький. Буде воно будити в наших людях народну свідомість, буде вчити любити рідну мову і все що наше українське..."

Годі в такій принагідній статті про ювілей вашої першої української газети в Югославії згадати все, про що писалося у „Рідному слові". Були тут цілі серії статей у продовженнях, в яких подано перегляд історії українського народу, про подію у рідній вселенській Церкві, про життя наших людей у Югославії, про українську культуру, літературу, освіту, про потребу шкіл, навчання, читалень, самодіяльних гуртків... Були і статті, розуміється, на релігійні теми. Весь час червоною ниткою протягається ідея братерства і єдності українців і русинів у Югославії.

„Рідне слово" інформувало і формувало українську католицьку громадськість у Югославії протягом вісім, років. Цим воно відіграло велику роль у нашій поселенчій історії. Відзначаючи цей ювілей почуваємось зобов'язані і до запопадливого редактора і видавця о. Михайла Фірака і до людей нашого часу як рівнож і до нашої майбутності.

о. Р. М.

* Стаття була написана з приводу 50-ліття „Рідного слова" і опублікована у „Християнському календарі" за 1983 рік.

Деко́трі вісти з «Рідного слова» – за приклад щодо актуальності

(З «Матеріалів до історії українців у Боснії IV»)

Яке жите така смерть. Банска Управа в Баялуці актом число П. 18.224/37. з дня 15. листопада розвзала (заборонила) всі так звані «філії» загребської нібито просьвіти. Причинився до того один їх головач, що сам прискаржив свою кумпанію властям. Посварилися. Треба знати, що пакість, злоба і зарозумілість заплотили ту компанію «промисловців» ті якісь «філії», роздор, баламутство і сварку між нашим народом ширили та від того і постиг їх кінець. Не диво! Хто чим воює від того гине... Ніхто з порядних і розважних людей за тими «філіями» не жалус. Бодай буде спокій та наші парох. читальні будуть ще ліпше розвиватися.

Свій.

Число 3, 10. люгня 1938., стор. 3.

В справі голоду на Україні вислано до всіх Українців в Югославії заклик перевести день 29. жовгня с. р. в постї, молитвах, а тим самим не уладжувати ніяких забав та надсилати датки для голодуячої України. З листів. які до нас насїли виходить, що не зроблено того в означений день бо сей день був зарозом храмовим днем баялуцкогго деканату, а день жалоби перенесено на 5 листопада. До тепер зложили датки зі збірок майже всі парохії. Виказ жертводавців подамо в слїдуючїм числї, коли замкнемо збірку. – В Загребї на 29. X. відбулась Служба Божа на якїй сьпівав хор Греко-кат. семінарїї і в якїй взяли участь всі загребські Українці.

Число 9, Грудень 1933, стор. 8.

Наша редакція одержала отцей допис:

«Страшні елементарні нещастя які навістили наші сторони, посуха, град, а тепер прикра зима, довели до того, що нині вже багато людей голодує.

В Дуброві навіть при добрих урожаїв люди дуже бідують. А сего року то вже від самої осени мусять хліб купувати. Тепер вже багато родин немає хліба, кукурузи, бараболі і т. п.

Є родини, що лише раз на добу варять т. зв. «колотюху» (кукурузяну муку засипану на воді без омасти). Але засобів навіть на таку їду на довго не вистане. **Є родини, що вже по кілька місяців не купують соли, нафти, мила.** Так, що положення многих є розпучливе».

У всіх наших селах – парохїях повинен заснуватись комітет, що занявбися збіркою для наших братів, а всіх читачів «Рідного Слова» закликаємо до складання жертв через редакція «Рідного Слова».

Число 5, 10 березня 1936, стор. 4.

KAZALO**ЗМІСТ**

Bilješka o piscu	04	Слово про автора
GAREŽ I PLAM NADANJA		САЖА ТА ПОЛУМ'Я НАДІЙ
Drugi naraštaj	05	Друге покоління
Dramaturški dio	05	Драматургічна частина
Zima	05	Зема
Košarica	06	Кошечок
Vršalica	08	Молотарка
Dvije kume	09	Дві куме
Dobri Albahari	11	Добрей Албагарі
Vrag-rakija	12	Чорт-горіука
Mlin	12	Млен
Baba zvoca	15	Баба вуркотет
Opet rat	16	Зноу війна
Majčinska briga	17	Матереньська журба
Glumci u iz videa	18	Актори з відеозапису
Narativni i faktografski dio	19	Наративна та фактографічна частина
Povijesna poveznica	20	
Uvod	21	
OSNIVANJE ŽUPA	22	
SLAVONIJA I MOSLAVINA	22	
BOSNA	23	
	27	ПЕРШІ ПРНЯВОРСЬКІ СВЯЩЕНИКИ З ГАЛИЧИНИ
Prepušteno zaboravu	30	
Ukrajinsko društvo Prosvita	32	
	38	„Рідне слово“
	40	Декотрі вісти з «Рідного слова»

Autor i Društvo za ukrajinsku kulturu svesrdno zahvaljuju svima koji su dali doprinos realizaciji ovog djela.

Автор та Товариство української культури від щирого серця дякують усім, хто сприяв реалізації цього твору.

Ovo djelo je poslužilo kao predložak sinopsisa po kojem je snimljen istoimeni igrano-dokumentarni video koji se dodaje u prilogu.

Ця робота послужила шаблоном для конспекту, по якому здійснене однойменний художньо-документальний ролик, який подається в додатку.

*Na posljednjoj stranici:
Lemkivske pisanice iz hrvatskog
sela Lipovljani*

*На останній сторінці:
Лемківські писанки з хорватського
села Липовляни*

ISBN 978-953-7993-06-1